

EVRENSEL BİR TİYATRO SANATI OLAN KUKLANIN ANADOLU İNSANININ SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYATINA ETKİSİ

The Impact of the Universal Art of Puppet on the Anatolian People's Social and Cultural Life

Doç. Dr. ALİ YAKICI*

ÖZ

Evrensel bir niteliğe sahip olan kukla sanatı, ortaya çıktığı dönemlerden günümüze bir eğitim, kültür ve eğlence aracı olarak özellikle çocukların dünyalarına renk katmıştır. Bu gösteri sanatı, Anadolu insanı tarafından da kabul görmüş, yüzlerce yıl başta çocuklar olmak üzere bu insanları eğlendirmek amacıyla evlerine kadar girmiş, kukla sanatçılarının bu insanlar tarafından el üstünde tutulmalarını sağlamıştır. Kimi Avrupa ülkelerinde önemli bir çocuk tiyatrosu olarak işlevini sürdüren kukla, Türk insanı üzerinde de etkisini farklı biçimlerde sürdürmektedir. Çocukları için bir eğlence vasıtası olarak kuklayı tercih eden Türk insanı, bu tiyatro sanatından günümüzde kültürel animasyon olarak da yararlanmaktadır. Başta Ankara, Antalya, Mersin'de olmak üzere kimi turizm işletmeleri ve lokantalar, işyerlerine ilgiyi artırmak için günün her saatinde kukla gösterileri düzenlemektedirler. Böylece hem müşterilerini çoğaltmakta, hem de kukla sanatının yaşamasına vesile olmaktadır.

Anahtar Sözcükler

Kukla, tiyatro sanatı, Anadolu insanı, çocuk, kültür, eğlence.

ABSTRACT

The art of puppet which is of universal quality has been a means of education, culture and entertainment and has also enriched especially the fancy world of the children since it came into being. This art has also been appreciated by the Anatolian people, and penetrated into their houses in order to entertain the children in particular, and consequently, the puppet artists have captured the hearts of all these spectators. The puppet which functions as a significant children's theatre in some of the European countries, has also been influential on Turkish people. The Turkish people who not only prefer watching the puppet show as a kind of children entertainment, but also benefit from this traditional form of drama as a cultural animation. The puppet show has become a form of attraction because it appeals to every kind of customer for most companies dealing with tourism business and restaurants in Ankara, Antalya and Mersin frequently. In this way, they increase the number of their customers, and contribute to the popularity of the puppet art.

Key Words

Puppet, traditional form of drama, Anatolian people, child, culture and entertainment.

İnsanlığın var oluşundan günümüze ya sosyal, kültürel ve dinî pratikler, ya da çevresinde olup biteni taklit etme yoluyla, insanlar tarafından hayat dramatize edilmiştir. Yaşadığı toplumun içinden yetişen, onun değer yargılarını, prensiplerini esas alan, onun hayat tarzını benimseyen sanatçı, içinde doğup büyüdüğü çevreden edindiği deneyim ve bilgileri, kendi sanatkârlık gücü ile ye-

niden yorumlayıp topluma aktarmıştır. Bu sanat dallarından biri de kukla ve kuklacılıktır.

Genellikle, elle ya da iplerle hareket ettirilerek oynatılan küçük bebeklere ad olarak verilen (Arseven 1950: 1149) kukla üzerine çeşitli sözlük ve ansiklopedilerde benzer tanımlar yapılmaktadır. Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü'nde "Bir sanatçı tarafın-

* Gazi Üniversitesi Türk Dili Bölüm Başkanı. yakici@gazi.edu.tr

dan bebeklerin temsil ettiği çeşitli tip ve özellikteki kişilerin konuşmaları yahut seslerinin taklit edilmesiyle oynatılan oyun” (Kaya 2007: 443) biçiminde tarifi yapılan kukla, Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan Türkçe Sözlükte üç farklı yönüyle tanımlanmaktadır:

1. “Hareketli yerleri iplikle sanatçının parmaklarına bağlanarak veya eldiven gibi bir kesiti kullanılarak bir perdenin üzerinde oynatılan, bez, karton vb. hafif nesnelere yapılmış insan ve hayvan figürleri”.

2. “Ayakları olmayan, alttan içine el sokularak oynatılan çeşitli nesnelere yapılmış bebek”.

3. “Bu bebeklerle oynatılan oyun”. (1988: 922)

Kukla oyunları çocukların önemli eğlencelerinden biri ve onun doğal tiyatrosu olarak kabul görmüştür. Kuklanın tarihinin insanlık kadar eski olduğu belirtilmektedir. Çocuğun, eline geçen bir ağaç parçasını insan farz ederek onu hareket ettirip oynattığı zamandan itibaren kuklanın varlığından söz edilebilir. Çocukların bu tür bebeklerle oynaması ve onu konuşturması ilkel insandan günümüze devam etmektedir.

Kukla adı verilen bebeklerle oynatılan bir oyun olan, konuşmalarını ve ses taklitlerini bir kukla sanatçısının üstlendiği, genellikle kişileri temsil eden kuklanın anavatanının neresi olduğuna dair kesinleşmiş bir bilgi ve belge bulunmamaktadır. Fakat bilinen bir gerçek var ki o da; Çinlilerden Mısırlılara, Japonlardan İspanyollara, Hintlilerden İngilizlere, Farslardan Fransızlara, Ruslardan Sırlara, Türklerden Araplara birçok ulusun insanları tarafından kabul gördüğü ve kültürleri arasında kuklaya yer verildiğidir. (Yakıcı 1999: 85)

Bütün bu bilinmezliklere rağmen kuklanın doğum yeri ya da ana vatani konusunda kimi araştırmacılar tarafından farklı görüşler ileri sürülmektedir.

Jacob, bu tür oyunların Çin’den Moğollara geçtiği, Türkler eliyle Uzak Doğu’dan Batı’ya getirildiği görüşündedir. (And 1969: 81)

Bir başka görüş ise; kuklanın Yahudiler eliyle İspanya, Portekiz gibi ülkelerden getirilmiş olduğu, Akdeniz kıyısından Çin’e Türkler vasıtasıyla ulaştırıldığı yönündedir. (And 1983: 85)

Eski Mısır’da, birçok çocuk mezarında bulunan ve Milattan üç-dört bin sene öncesine ait olduğu belirtilen ağaç ve fildişinden yapılmış bebeklerin varlığı ile Mısır kabartmalarından birinde kukla oynatan bir kuklacının resminin bulunması, kukla oyunlarının tarihi geçmiş ve Mısır’ın bu oyunlar adına oynadığı rolü belirtmesi bakımından önemlidir. (Arseven 1950: 1150)

Eski Yunan’da da pişmiş topraktan yapılmış bebeklerin bulunduğu, tiyatroya meraklı olan Yunanlıların kuklaya özel küçük sahneler kurarak kuklalarla temsiller verdikleri bilinmektedir. Eski Romalılarda da kukla oyunlarının oynatıldığı yazılı vesikalardan anlaşılmaktadır. (Arseven 1950: 1150)

Orta Çağda, Avrupa’da kukla oyunlarına tesadüf edilmektedir. Seyyar kuklacılar, şehir şehir dolaşarak hemen kurdukları sahneciklerde kukla oynatarak halkı ve çocukları eğlendirmişlerdir. Fakat, bu dönemde kuklacılar, şeytan işi yaptıkları gerekçesiyle de zaman zaman ölümle cezalandırılmışlardır.

Rönesans’ta, özellikle İtalya’da, diğer sanat dalları gibi kukla sanatı da önem kazanmış, el kuklaları ipli kuklayla zenginleşerek başta Fransa olmak

üzere bütün Avrupa'ya yayılmıştır. Bunlar arasında İtalyanların "Poliçinello" adlı kuklasının yaygın bir şöhreti vardır. (Arseven 1950: 1150)

Bugün de Avrupa'da kukla sanatı önemli bir yere sahiptir. Fransa, İtalya, İspanya gibi ülkelerin yanı sıra özellikle Doğu Avrupa ülkelerinde kukla, çocuklar için bir eğlence, kukla oynatanlar için ise bir kazanç vasıtasıdır. Bu ülkelerde kukla oynatan mekânların yanı sıra "seyyar kuklacı" olarak nitelendirilen kukla sanatçıları, özellikle cumartesi, pazar vd. tatil günlerinde, trafiğe kapalı cadde ve sokaklarda sanatlarını icra etmektedir. Böylece hem kazanç sağlamakta, hem anne-babalarıyla çarşı-pazar gezintisine çıkmış olan çocukları eğlendirmekte, onların hoşça vakit geçirmelerine yardımcı olmakta, hem de sanatlarını icra ettikleri günü ve mekânı renklendirmektedirler.

Kimi araştırmacılar kuklanın Türkler tarafından gölge oyunu ve Karagöz'den çok daha önceleri bilindiği, bu sebeple çok eskilere dayanan bir geçmişinin olduğunu belirtmektedir. (Kurtuluş 1974: 27)

Orta Asya Türk kültüründe, biri "kol korçak (el kuklası)", diğeri "çadır hayâl (ipli kukla)" olmak üzere iki kukla türünün bulunduğu belirtilmektedir. Bunlardan özellikle el kuklasında Şamanist izler görüldüğü ve bu şekliyle Anadolu'ya taşındığı üzerinde durulmaktadır. (Oral 1984: 141)

Batı tesirinden ve şehir kültüründen uzak bölgelerdeki Anadolu köylerinde bilinmesi ve "bebek oyunu" adıyla yaygın bir biçimde oynanması, kuklanın, Türklerin kültürel hayatında var olan çok eski bir gelenek olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. (Elçin 1977: 67-68) Anadolu'da kukla oyunlarında "bebek"

karşılığı olarak Türkçe "korçak, kurçak, kuçak, kundurcuk, kudurcuk, kabarcuk, kavur, kavurcuk, kavurcak, goğurcak" vd. kelimelerin kullanılması (And 1965: 3762), bunlardan kurçak ve kavurcak gibi sözcüklerin eski Türklerin dini törenleriyle bağlantısının olması, kuklanın ritüel kaynaklı olabileceğini belirginleştirmektedir. (Yakıcı 1999: 86)

Divanü Lügatit-it Türk'te "kukla" karşılığı olarak "kundurcuk" sözcüğü yer almaktadır. Ayrıca, 13. yüzyıla ait Memlük-Kıpçakça sözlüğünde "bebek" anlamına gelen Arapça "el-luba" kelimesine karşılık olarak "kabarcuk" terimi gösterilmektedir. Ve yine 14. yüzyıla ait metinlerde Türklerin "kukla" karşılığı olarak kullanılan Farsça "lubet" sözcüğüne eş olarak "kavurcuk" kelimesini kullanmış oldukları görülmektedir. Bütün bu bilgiler Türklerin Anadolu'ya gelirken kukla geleneğini de birlikte getirmiş olduklarının önemli göstergeleri olarak kabul edilmektedir. (And 1969: 82)

Selçuklular döneminde Anadolu'da kuklanın Türklerin kültürel hayatında yer aldığına dair bilgiler veren iki eserden biri Feridüddin Attar'a, diğeri Sultan Veled'e aittir.

Attar, Üştürnâme adlı eserinde "kukla"ya yer vermiştir. Bu Mesnevi'ye göre "Türk asıllı, usta, bilge bir kukla oynatıcısı vardır. Nereye gitse orada sanatını göstermektedir. Tuhaf renkli görüntüler vermekte, bunları kendi başına oynatmaktadır. Her yaptığı kuklayı zamanla bozmakta, yenisini yapmaktadır. Her kukla birbirinden farklı ve alacalı-bulacalı renklerden meydana gelmektedir. Eserde, bu kukla sanatçısının oyunu için yedi yerde perde yaptığı, her perdeyi renkli resimlerle süslediği" belirtilmektedir. (And 1983: 83)

Sultan Veled Divanı'ndaki bir dört- lükte ise, tasavvuf geleneğine uygun ola- rak yerle gök çadıra, insanlar ise kukla- lara benzetilmektedir. (Uzluk 1941: 275) Bu ve benzeri diğer kaynaklar kuklanın Selçuklular döneminde Anadolu insanı- nın kabulleri arasında, sosyal ve kültürel hayatında yer aldığını göstermektedir.

Türklerin sosyal ve kültürel haya- tında asırlardır etkili olan, önceleri fark- lı adlarla tanınan bu sanat ve eğlence ürününün Anadolu'da 15. yüzyıldan iti- baren "kukla" sözcüğüyle karşılık buldu- ğu, yine aynı yüzyıla ait bir yazmadan hareketle vurgulanmaktadır.

Bursalı Gazali'nin "Dafiu'l-Gumum ve Rafiu'l-Humum" adını taşıyan bu eserde anlatılan müstehcen bir hikâyede "kukla" sözcüğü aynen yer almaktadır. Burada yer alan hikâyeden anlaşıldığı kadarıyla 15. yüzyılda, Anadolu'da kuk- lacılar bebeklerini bir sandık içinde sırt- larında taşımakta, geceleri özel olarak evlere, konaklara çağrılıp kukla oynat- maktadırlar. (Başgöz 1978: 510-515)

17. yüzyılda kukladan söz eden önemli eser Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'sidir. Ünlü gezgin eserinde, "Pehlivan-ı Kuklabaz" ve "Pehlivan-ı Başkuklabaz"dan söz ederek kuklacıları İstanbul'un eğlence merkezli oyuncular arasında göstermektedir (Yakıcı 1999: 87).

Osmanlı döneminin "kukla"ya kay- naklık eden diğer önemli eserleri ara- sında "Fütüvvetnâme" ve "Sûrname"ler gelmektedir

Türklerde kuklanın değişik şekille- ri görülmektedir. Bunlar; ayak kuklası, yer kuklası, araba kuklası, dev kukla, iskemle kuklası, el kuklası, çubuklu ve ipli kuklalardır.

Türkiye'de Batı tarzı kukla oynatıl-

masının 18. yüzyıldan itibaren başladığı ve bunların da daha çok İtalya etkisiyle "el kuklaları" biçiminde olduğu tahmin edilmektedir. (Arseven 1950: 1155) Bu nedenledir ki, Ahmet Rasim, kuklayı Alaturka ve Alafranga olmak üzere ikiye ayırmaktadır (Ahmet Rasim 1928: 39)

Söz ya da metinden çok sanat göste- risini ön plana çıkaran bir özelliğe sahip olduğu için kuklanın önceden hazırlan- mış, yazılmış, ezberlenmiş metinlerinin olmadığı ya da olmayacağı (Oğuz 2004: 154) yönündeki görüşlere rağmen gele- neğin genç kuşaklara tanıtılması, öğ- retilmesi, kalıcılığının sağlanması vb. nedenlerle kimi kukla oyunlarının ku- şaktan kuşağa aktarıldığı görülmekte- dir. Bu kukla oyunları arasında "İki Ga- rip Kardeş, Sahte Esirci, Gül ile Fidan, Üvey Ana, İncili Çavuş, Arabistan'dan Gelen Esirci, Hain Kız, Ferhat ile Şirin, Tahir ile Zühre, Kerem ile Ashı, Arzu ile Kamber, Mıstık ile Aloş ve İbiş" (Poyra- zoğlu 1960: 56) verilebilir.

Anadolu'da yaygın olarak gösterime sunulan kukla oyunlarının iki önemli tipi göze çarpmaktadır. Bunlardan biri "İbiş", diğeri "İhtiyar"dır. Diğer tipler arasında Fatma (İbiş'in karısı), Tuzsuz Deli Bekir, Arap, Şeytan, Dalkavuk, Efe, Yahudi gibi kalıplaşmış tiplerle "Ceylan, Turna, Şatrap, Zerda, Baber, Solta, Gül, Fidan" gibi uydurma tipler yer almaktadı- r.

Kuklada oyunlar gibi tipler de için- de yaşanan dönem, bölge, topluluk, mekân ve hedef seyirci kitlesine göre de- ğişip güncelleşebilmektedir. Eski tiplere ilave olarak günümüzdeki kukla tipleri arasına "Nasreddin Hoca, Afacan Mıstık, Süper Süleyman, Kovboy, Korsan, Pal- yaço, Dansöz" vb. tipler de eklenmiştir.

Bu örnekler bize, evrensel bir sanat

dalı olan kuklanın, Anadolu insanı tarafından da bilindiğini, benimsendiğini ve kültürel bir olgu olarak yaşandığı ve yaşatıldığını göstermektedir.

Türklerin Anadolu'yu yurt edindikleri ilk asırların yazılı metinlerinde görülen "kukla", daha sonraki yüzyıllarda Anadolu insanının sosyal ve kültürel hayatında yer almış, dinamizm kazanmış, belirginleşmiş, o kültürel yapı içinde çeşitlilik ve süreklilik göstermiştir.

Özellikle, kimi Doğu Avrupa ülkelerinde, kimi sanatçıların bir kazanç vasıtası olarak yaşamakta olan kukla, günümüzde, Türkiye'de de varlığını sürdürmekte, Anadolu insanının sosyal, kültürel ve ekonomik hayatında etkili olmaktadır.

Türk insanının ve özellikle de çocukların eğlence kültürü içinde kendine özgü bir yer edinmiş olan kukla, kimi çocuk oyunlarını doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemiş ve etkilemektedir. Anadolu'da "karaçor, kukla, bebek" olarak adlandırılan ve daha çok çocuklara hitap eden kukla, ritüel nitelikli oyunlarda kullanılmaktadır. Örneğin Mardin'de çocukların oynadığı "kukla" adlı oyunda oyuncunun "kukla" diyerek topa vurduğu gözlenmektedir. (Özdemir 2006: 340)

Ayrıca, Tekirdağ'da oynanan bir çocuk oyununda "ebe"nin çocuklardan birinin vurduğu topu bulunduğu yerden alarak geri geri gelip eski yerine diktiği, sonra saklananları aramaya başladığı ve bu arada gördüğü kişiyi "kukla" diyerek "sobelediği" belirtilmektedir. (Artun 1992: 38)

Köy kültüründe doğal yaşantısını sürdüren kukla, kent kültüründe sosyal, kültürel ve ekonomik amaçlarla yaşatılmakta, işlevselliğini devam ettirmektedir. Kuklayı iş edinen ve bu amaç-

la kurulmuş olan kukla tiyatrolarına profesyonel ya da amatör nitelikli yeni tiyatrolar eklenmekte, bu tiyatrolarda Türk ve Batı kültüründen tipler canlandırılmakta, oyunlar oynanmaktadır.

Günümüz oluşumlarından, Çukurcuma'da bir alışveriş merkezinde çalışmalarını sürdüren Ahşap Çerçeve Kukla Tiyatrosu'nda Notre Dame'in Kamburu, Romeo ve Juliet, Varyeteler ve Arafta gibi oyunlar oynanmaktadır.

Tomurcuk Çocuk Tiyatrosu ise Kadıköy'de, İbiş'le, Çat Pat Küt ve Yıldızlar Geçidi adlı oyunlarla sahnelerini çocuklara açmaktadır.

Kukla heyecanı Anadolu'nun kimi kentlerinde de etkisini sürdürmektedir. Yıllarca tiyatroyla uğraştıklarını, çocuklara tiyatroyu sevdirmek için büyük mücadele verdiklerini söyleyen Fatoş Özbenli, Nuran Gezgin, Berceste Akgün, Zeynep Çaylak, Devrim İpek dal ve Orhan Keskinol adlı altı genç, çocukların kültürel bir miras olan kuklayla tanışmadıkları düşüncesinden hareketle Samsun'da Küçük Eller Kukla Tiyatrosu'nu kurmuştur. Bu genç kuklacılar, tiyatroyla Anadolu'nun birçok ilçesinde gösteri yaptıklarını, bundan sonra bu etkinliklerini köylerde de sürdüreceklerini belirtmekte, kuklayla çocukları eğlendirmekle kalmayıp onları çeşitli konularda eğittiklerini, hatta onlara gerekli durumlarda psikolojik tedavi uyguladıklarını ifade etmektedirler.

Kukla, çeşitli toplantı ve festivallerle de Anadolu insanı üzerindeki etkisini güçlendirmektedir. İstanbul, Ankara gibi büyük şehirlerdeki festival ve toplantılar zincirine 2008 yılında Edirne de katılmıştır. Edirne'de başlatılan Uluslararası Trakya Kukla Festivali'nin ilkinde ilk oyun olarak Kazakistan Ak-

töbe Kukla Tiyatrosu'nun "Atların Yelelerini Kim Örer" adlı oyunu gösterime sunulmuştur.

Kukla; Ankara, Adana, Antalya, İstanbul, Mersin, Konya, Bursa, Eskişehir vb. büyük şehirlerdeki turistik tesislerin, ticari işletmelerin kültürel animasyonları arasında da yer almaktadır.

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de kukla, kentlerde yaşayan kimi çocuklu aileler tarafından tercih edilen görsel gösteri sanatlarının başında gelmektedir. Hatta kimi kentli ailelerin bu tercihi, büyük şehirlerde "Kukla" adı verilen lokantalar zinciri oluşturulmasına vesile olmakta ve bu lokantalardaki sahnelerde her gün sistemli bir biçimde kukla oynatılmasını sağlamaktadır.

Geleneksel kukla ve gölge oyunu sanatçısı Hadi Poyraz'ın 1958 yılında Başkent Ankara'da Kukla Kebap Salonu adıyla başlattığı bu gelenek günümüzde de devam etmektedir. İlkın Cebeci'de hizmet vermeye başlayan bu lokanta, artan talep üzerine 1994 yılından itibaren başta Balgat olmak üzere değişik semt ve kentlerde şubeler açarak faaliyetini yaygınlaştırmaktadır.

Kukla Kebap Salonlarının bütün masalarından görülebilecek biçimde oluşturulmuş sahnesinde, yetişmiş kukla sanatçıları tarafından dönüşümlü olarak belirli aralıklarla yapılan kukla gösterilerinde yine aynı kuruluşa ait bir atölyede yapılan değişik tipte kuklalar oynatılmaktadır.

Kukla, başta oteller olmak üzere günümüz turizm işletmelerinin kültürel animasyonlar içinde etkili bir biçimde yer almaktadır. Kukla, eğitim ve öğretimde yaygınlaşmakta, çocukları eğlendirmenin yanı sıra onlara öğretilecek ve toplumsal değeri bulunan birçok konu-

nun da kolay ve etkili bir biçimde verilmesini sağlamaktadır.

Bu örnekler, Türkiye'de kuklanın önem kazanmakta olduğunu, Türk insanı tarafından benimsendiğini ve onun kabuller dünyası içinde yer aldığını göstermektedir.

KAYNAKLAR

Ahmet Rasim, (1928), *Muharrir Bu Ya*, İstanbul: Hamid Matbaası.

And, Metin, (1965), "Köylerde Kukla ve Kuklacılık", *Türk Folklor Araştırmaları*, 191, Haziran 1965, İstanbul.

And, Metin, (1969), *Geleneksel Türk Tiyatrosu Kukla-Karagöz-Ortaoyunu*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

And, Metin, (1983), *Türk Tiyatrosunun Evreleri*, Ankara: Turhan Kitabevi.

Arseven, Celal Esad, (1950), "Kukla", *Sanat Ansiklopedisi*, C.III, İstanbul.

Artun, Erman, (1992), *Tekirdağ Çocuk Oyunları*, Tekirdağ: Doğu Matbaası.

Başgöz, İlhan, (1978), "Kuklanın Eskiliği", *Türk Dili*, 321, Haziran 1978, Ankara.

Elçin, Şükrü, (1977), *Anadolu Köy Orta Oyunları(Köy Tiyatrosu)*, Ankara: TKAE Yayınları.

Kaya, Doğan, (2007), *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Oğuz, M.Öcal; Ekici, Metin; Aça, Mehmet vd.(2004) *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.

Oral, Ünver, (1984), "Talat Dumanlı'dan Bir Kukla Piyesi", *Türk Folklor Araştırmaları 1984*, Ankara.

Özdemir, Nebi, (2006), *Türk Çocuk Oyunları C.1*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Poyrazoğlu, Hadi, (1960), *Kukla Oyunları*, Ankara.

Uzluk, F.Nafiz, (1941), *Divan-ı Sultan Veled*, Ankara.

Türk Dil Kurumu, (1988), *Türkçe Sözlük 2*, Ankara.

Yakıcı, Ali, (1999), "Kukla", *Geleneksel Türk Tiyatrosu*, (Haz. Ayşe Yücel-İsmet Çetin -Ali Yakıcı), Ankara: Türk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları.